

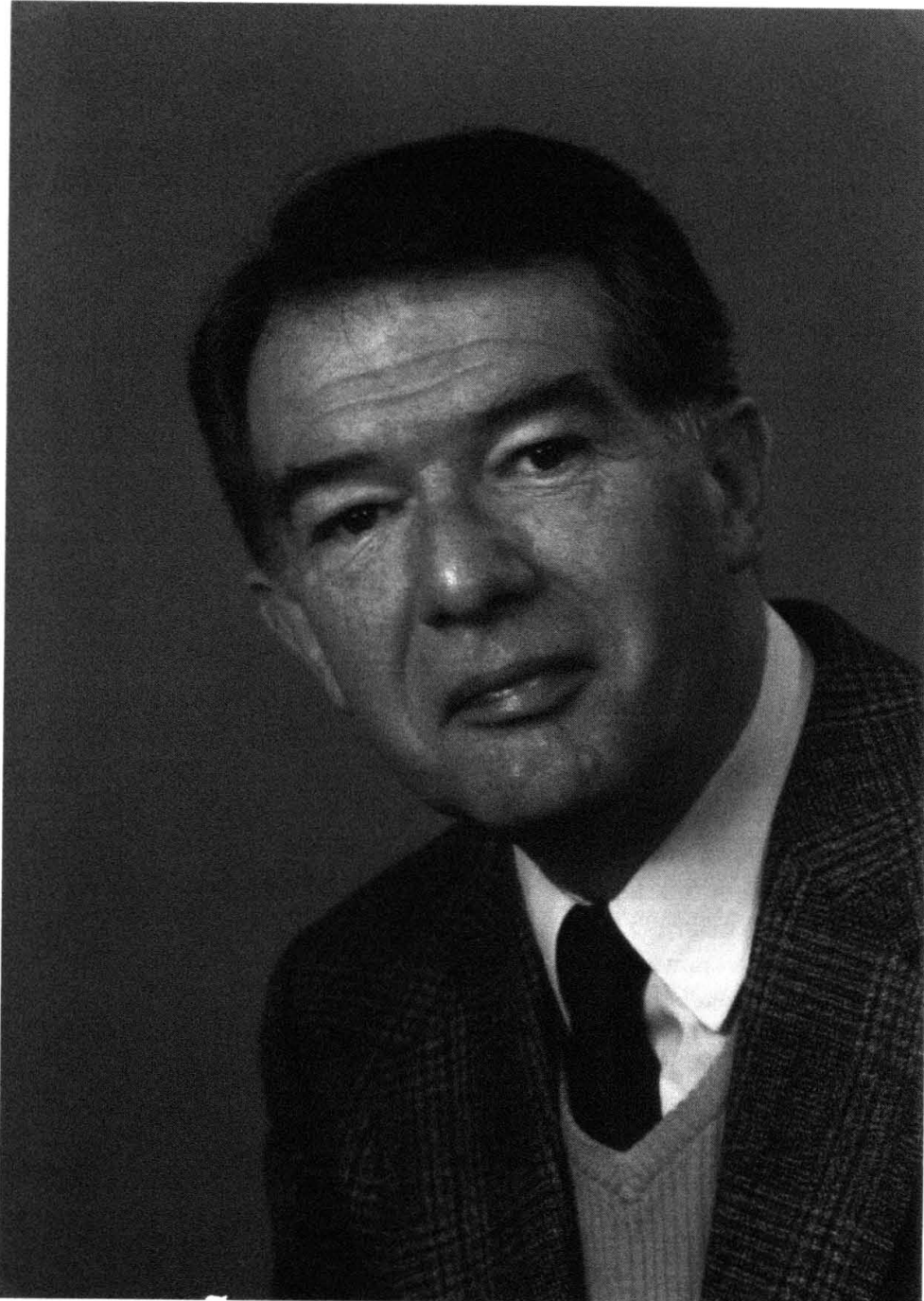
Citation:

L.M. de Rijk, Levensbericht G.R.F.M. Nuchelmans, in:
Levensberichten en herdenkingen, 1998, Amsterdam, pp. 47-58

Herdenking door L.M. de Rijk

Gabriel R.F.M. Nuchelmans

15 mei 1922 – 6 augustus 1996

Gabriel R.F.M. Nuchelmans

Op de zesde augustus van het vorig jaar overleed na een zeer langdurig ziekbed Gabriel Nuchelmans, 74 jaar oud. Hij was geboren in het Brabantse Oud-Gastel als tweede zoon in het kinderrijke gezin van de hoofdonderwijzer van de R.K. Jongensschool ter plaatse. Na het behalen in 1940 van het diploma gymnasium alpha aan het Bisschoppelijk College te Roermond, ging hij Klassieke Taal- en Letterkunde studeren aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen. Tot examens kon het pas na de oorlog komen: in februari 1946 het kandidaatsexamen en al in maart van het volgende jaar het doctoraal. Tussendoor zag hij kans het kandidaatsrechten te behalen. Men krijgt de stellige indruk dat de Nijmeegse leermeesters, met uitzondering van de door hem vooral als helder docent gewaardeerde historicus der wijsbegeerte Ferdinand Sassen, geen al te grote rol in Nuchelmans' wetenschappelijke vorming hebben gespeeld. Onmiddellijk na het kandidaatsexamen ging hij een jaar in Fribourg studeren: antieke wijsbegeerte bij Olaf Gigon en formele logica bij de bekende logicus en historicus van de logica, I. Bochenski. Ook na het doctoraal-examen sloeg hij de vleugels uit. In het studiejaar 1947-48 verbleef hij met een beurs van de British Council in Londen, waar hij colleges in de wijsbegeerte volgde aan het University College (bij Alfred Ayer en Stuart Hampshire), en aan de London School of Economics and Political Science bij Karl Popper and J.O. Wisdom. Direct na de Duitse capitulatie fungeerde hij in Sleeswijk Holstein als tolk van het Britse legeronderdeel. In april 1950 promoveerde hij te Nijmegen in de Letteren en Wijsbegeerte op het proefschrift *Studien über philologos, philologia und philologein*.

Deze in hoofdzaak nog filologisch georiënteerde studie is niettemin al tekenend voor Nuchelmans' latere wijsgerige ontwikkeling. In zijn studententijd had hij eens een lezing van een medestudent bijgewoond over allerlei symbolische betekenissen in de *Aeneïs* van Vergilius, die men zou kunnen achterhalen naast de letterlijke betekenissen van de woorden des dichters. De spreker hing daar, aldus Nuchelmans, prachtige verhalen over op. Hijzelf werd echter veel meer geboeid door het niet ter sprake komende probleem 'hoe weet je dat zo precies; hoe bewijs je dat?'. Vanaf dat moment moet hij hebben gekozen voor de systematische studie van de vraag wat interpreteren eigenlijk is, en voor iemand van zijn wetenschappelijke attitude impliceert zo'n vraag natuurlijk niet een diepzinnig speuren naar het verborgen wezen van *interpretatie*, maar het blootleggen van de mogelijkheden een gegeven interpretatie rationeel te verantwoorden. In het proefschrift staan twee onderwerpen centraal: de geleidelijke betekenisontwikkeling van de term *filologie* en het steeds daarin waar te nemen kernaspect *interesse voor het weten en voor het betoog*. De *philologos* staat uiteindelijk te boek als een geleerde, maar nooit als een chaotisch veelweter of omgevallen boekenkast. Inzicht en het vermogen tot verantwoording tekenen de ware filoloog.

Wanneer veertig jaar later Nuchelmans als spreker deelneemt aan onze themabijeenkomst *Tekstinterpretatie* (G. Nuchelmans, H.A. Steinmetz, E.P. Meijering, H.

Drion, F.R. Ankersmit. *Mededelingen van de Afdeling Letterkunde*, Nieuwe Reeks, deel 53, no 6, 1990) vormt zijn bijdrage, getiteld *Pleidooi voor een ingetogen hermeneutiek* een frontale aanval op wat hij noemt *de dijkbreuk van de zogenoemde filosofische hermeneutiek*. Deze laatste is een stroming waarin hermeneutiek niet langer is gericht op een pogen taaluitingen te begrijpen zoals ze voor ons liggen, maar, in het voetspoor van M. Heidegger en vooral H.-G. Gadamer, wordt, om te beginnen, dit begrip onbekommerd opgerekt tot een buitenwetenschappelijk en aesthetisch-intuïtief ervaren van de *waarheid* van kunstwerken, om vervolgens ook voor de geldige interpretatie van een door taaluitingen gearticuleerde werkelijkheid ons als enige toegang tot de *waarheid* te worden aangereikt. In plaats van de *Voraussetzungslosigkeit* van de traditionele hermeneutiek zou het dus juist aankomen op *Voraussetzungshaftigkeit*. Daarmee wordt interpretatie tot een versmelting van de horizon van de tekst met die van de interpreteerder, in zijn actuele situatie en met zijn actuele vragen en vooroordelen.

Terecht constateert Nuchelmans dat in deze voorstelling van zaken er geen plaats is voor een oorspronkelijk bedoelde betekenis die als bevoorrecht beginpunt het enig echte houvast voor opeenvolgende interpretaties en verwerkingen biedt. Ook wie enige aarzeling ondervindt bij Nuchelmans' regelrechte juxtapositie van *auteursintentie* en *uitgedrukte betekenis*, zal het met hem eens zijn dat in een zodanig perspectief de epistemologisch-methodologische analyse, die de traditionele hermeneutiek steeds als een van haar hoofdtaken had gezien, eenvoudigweg uit het gezicht verdwijnt. Terecht stelt Nuchelmans dat de propagandisten van die zogeheten *filosofische hermeneutiek* het begrip *hermeneutiek* zodanig oprekken dat wat hoogstens aan de wijde periferie van het traditionele begrip lag, nu als fundamenteel in het centrum van het nieuwe concept wordt geplaatst. Hij aarzelt niet dit een gigantisch staal van *changing the subject* te noemen. Nu kan men hem, dunkt mij, tegenwerpen dat een dergelijke, wat ik maar noem, herinstelling van de focus niet zonder meer methodologisch verwerpelijk is, en zelfs menigmaal tot een voor de voortgang van de wetenschap vruchtbare paradigmawijziging heeft geleid, maar daarmee praat men langs de kern van Nuchelmans' kritiek heen. In de context van zijn betoog is het zonneklaar dat zijn bezwaar is gericht tegen een, om bij ons beeld te blijven, met zorgvuldige vermijding van scherpte de focus zo instellen dat het daardoor ontstane confuse tafereel iedere stellingname mogelijk, en dus rationele discussie onmogelijk maakt.

Daarmee raken wij de kern van Nuchelmans als man van wetenschap, en eigenlijk ook als mens. Menigmaal heeft hij er blijk van gegeven dat naar zijn mening die twee facetten naadloos in elkaar dienen over te gaan. Wanneer hij, sprekend in een interview over de richting *Heidegger-Gadamer*, hun praktisering, respectievelijk verdediging van het aan je laars lappen van wat er, bijvoorbeeld in het Grieks, letterlijk staat, met de mededeling dat de filologische benadering er ook niets toe doet, ja zelfs ons begrip van de betrokken denker in de weg zit, – merkt hij op dat

zo'n Heidegger dan erbij moet zeggen dat hij de Griekse tekst alleen als kapstok voor zijn eigen verhaal gebruikt, en niet mag doen alsof door hem pas het Griekse denken in al zijn diepte wordt blootgelegd, omdat het eindelijk in hem zijn authentieke vertolker zou hebben gevonden. En dan erkent Nuchelmans, zoals hij wel vaker deed in persoonlijke gesprekken, dat Heidegger één van de heel weinige¹ filosofen is tegen wie hij een grondige afkeer koestert. In een interview zegt hij: 'ik kan die man niet luchten of zien. Wat de inhoud van zijn werken betreft, wat zijn stijl en hele manier van schrijven betreft, en wat zijn leven betreft. Dat is verkeerd, dat geef ik onmiddellijk toe. Je moet kijken naar wat een man zegt en dat losmaken van al die andere factoren, want anders hoef je geen enkel kunstwerk of gedicht meer te lezen, want de helft waren schurken en schavuiten. Maar bij Heidegger vind ik (maar dat wordt door anderen ontkend) zit het door zijn hele werk heen, als melk door de koffie; je kunt het er niet uithalen. Dat is hetzelfde met zijn Nazi-verleden. Ook daar wordt weer heel vergoelijkend over gepraat; dat zou een heel aparte periode zijn. Dat is niet waar, dat zit er diep in. Maar goed, laten we niet verder ...'

Nuchelmans' geharnaste afwijzing van een in zijn ogen gevaarlijk fenomeen – en die waren er voor deze door en door tolerante mens maar heel weinig in aantal – eindigde steeds in doffe berusting, nooit in ook maar de geringste toegeeflijkheid.

Omdat bij Nuchelmans denken en leven sterk waren verweven en een aangeboren akribie en consistentie daarin een dominante rol speelden, is het niet zo moeilijk de ontwikkeling van zijn denken aan te geven. Maar wel dreigt het gevaar dat men de indruk wekt van een wat benarde lineaire ontwikkeling. Ik heb mij tot taak gesteld deze valkuil te vermijden.

Laat ons beginnen met wat vroeger heette *de gang zijner studiën*. Na zijn dege-lijke vorming als klassiek filoloog, in het brandpunt waarvan bij hem het antieke wijsgerig denken, en, meer in het algemeen, methodologisch-getinte filologische kwesties stonden, had hij, inmiddels leraar in het gymnasiaal onderwijs geworden, achtereenvolgens in Steenwijk en Velsen, aanvankelijk veel sympathie voor het logisch empirisme van de Wiener Kreis, waarvan in Londen zijn leermeester Ayer de kampioen was. Ook toen hij, al snel, de eenzijdigheid van deze aanpak van wijsgerige problemen inzag, bleef hij de akribie en methodologische gestrengheid ervan waarderen. Als vanzelf kwam hij, zoals ook uit zijn Leidse oratie getiteld *Empirisme* blijkt, in de ban van de falsificatietheorie van Karl Popper en van de bepaald niet eenzijdige Oxfordse *ordinary-languagephilosophy* van mensen als Gilbert Ryle, Warnock, Urmson, en bovenal Austin, die vaak ook zelf van huis uit klassiek-filologen waren. Deze tweede fase in zijn ontwikkeling vond nooit een afsluiting.

¹ Slechts éénmaal heeft Nuchelmans een interview toegestaan. Zie het op blz. 45 genoemde *Thauma*, blz 5-59 (door Menno Lievers); daarin ook E.P. Bos, *Prof. Nuchelmans, de collega* (blz. 86-91).

maar werd veeleer integraal opgenomen in wat uiteindelijk Nuchelmans' eigen benadering van wijsgerige problemen werd.

Om in het vizier te krijgen wat deze precies inhield, moet men zich een aantal zaken goed realiseren. Enerzijds was daar Nuchelmans' vertrouwdheid met het antieke denken, die hem anders deed aankijken tegen latere wijsgerige vraagstellingen. In het verlengde hiervan groeide in hem de overtuiging dat het merendeel van de moderne *wijsgerige* vraagstellingen in een historisch continuüm staan, en dat latere verwoordingen soms alleen te begrijpen zijn in het licht van eerdere en, wat voor de systematische wijsbegeerte interessanter is: sommige van onze ingewikkelde vraagstellingen komen in een vruchtbaar licht te staan, als je kijkt hoe men ze vroeger wist aan te pakken. Voeg nu daarbij de door Nuchelmans met vele anderen gedeelde overtuiging, – die overigens behalve door psychologen ook door een taalfilosoof als J.J. Katz wordt bestreden – dat onze omgang met hetgeen wij als *werkelijkheid* ervaren wezenlijk *talig* van aard is. Dat wil zeggen: onze reflectie en zeker onze discussie over de *werkelijkheid* loopt onvermijdelijk via het *vehiculum taal*. Zo gezien, is het veelgehoorde verwijt aan het adres van de taalanalytici dat zij in hun eenzijdigheid allerlei wijsgerige probleemvelden zouden afschrijven, niet terecht. Een specialistische methode is niet *eo ipso* sectoraal, laat staan sectarisch. Via de taligheid van ons denken is immers in beginsel het denken over de gehele breedte voor de taalanalyticus interessant. Dat was zijn standpunt, toen hij in 1964 werd benoemd tot gewoon hoogleraar in de wijsbegeerte te Leiden.

Gegeven het voorgaande, komt bij hem de nauwgezette bestudering van taaldaden centraal te staan. Het oog kan nu bij voorkeur worden gericht op die centrale wijsgerige controversen die de eeuwen door met ons taalgebruik in nauw verband stonden. In dit kader kan men het even rijkgeschakeerde als samenhangende filosofisch werk van Nuchelmans plaatsen. Het betreft vele artikelen over, en ook een overzicht in boekvorm van, de analytische wijsbegeerte; daarnaast de problemen rond waarheid en geldigheid en specifieke logische en taalfilosofische problemen, met name in zijn monografie *Proeven van analytisch filosoferen* (1967); en *Wijsbegeerte en taal* (1976); ook publiceerde hij een monografie over David Hume. Een overzicht van zijn publicaties tot 1987 vindt men in de dat jaar verschenen afscheidsbundels *Logos and Pragma* [L.M. de Rijk, H.A.G. Braakhuis, eds. *Artistarium*, Supplementa III, Nijmegen] en *Nuchelmans Thaumata*, driemaandelijks periodiek van de Faculteit der Wijsbegeerte van de Rijksuniversiteit Leiden, 3e jaargang, nummer 12, juni 1987]. Begin dit jaar verscheen in de Britse serie *Variorum Collected Studies* een door E.P. Bos verzorgde heruitgave van nog door hemzelf geselecteerde artikelen uit de periode 1957-1994. Zijn werk vond grote internationale erkenning. In 1975 werd hij lid van de Akademie, die hij onder andere heeft gediend als secretaris (1978-1981) en voorzitter (1981-1983) van de Afdeling Letterkunde. In 1981 werd hij membre titulaire van het Institut international de

philosophie te Parijs. Bij zijn afscheid van de universiteit in 1987 volgde zijn benoeming tot Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw.

Geen van zijn geschriften is, vooral voor de buitenstaander, zo geschikt om inzicht in Nuchelmans' wijsgerige attitude en werkwijze te krijgen als zijn driedelige *magnum opus*, waarnaar meestal wordt verwezen met de hoofdtitel van het eerste deel *Theories of the Proposition*. Het lijkt mij goed eerst dit werk globaal bij u in te leiden. Uit het feit dat er een prealabele filosofische vraag opgeld doet of er wel proposities bestaan, kan men gemakkelijk opmaken dat *propositie* hier niet staat voor een beweerzin als *de boom is groen*. Wat er dan wel aan de orde is, komt aan het licht, zodra men dit probleemgebied ziet als de propositionele tegenhanger van de fameuze universalienkwestie.

Laat ons dus daarmee beginnen: de taligheid van de beide problemen zal u dan onmiddellijk opvallen. Wanneer we, wijzend op een groene boom, zeggen *de boom is groen*, weet ieder waarop de termen *boom* en *groen* slaan. Maar niemand zal menen dat *boom* als lemma in een woordenboek op onze boom betrekking heeft; met de nodige akribie gesteld, dit lemma slaat op geen enkele boom. Dit is de kern van het probleem waarmee reeds Socrates en Plato zich bezighielden. Anders gesteld: wanneer men een soortnaam als *boom* bezigt, waarmee men alle bestaande en denkbare individuen *boom* in hun gemeenschappelijke *boom-zijn* kan aanduiden, is die gemeenschappelijkheid dan een entiteit die, als zogeheten *universale*, even onafhankelijk van ons denken inwoner van ons universum is als de concrete individuen dit zijn; of is zij, op welke wijze dan ook, iets puur mentaals, een product van ons denken? Met deze vraag in haar moderne gedaante heeft Nuchelmans zich beziggehouden in de monografie *Proeven van analytisch filosoferen*. Hij komt daarin tot de slotsom dat het puur nominalistische standpunt als zou er niets anders zijn dan ons feitelijke algemene gebruik van de soortnaam, onhoudbaar is en dat men wel niet met Plato, ofwel met Aristoteles, het *universale* als een aparte entiteit moet zien, maar dat het als een universeel concept dient te worden opgevat dat de talige pendant is van een mentale vaardigheid dingen bij elkaar te nemen en van die van andere klassen te onderscheiden, om ze vervolgens naar believen weer volgens andere klassen te groeperen.

Een analoog probleem doet zich voor ten aanzien van de beweerzin in zijn totaliteit. Moet het *dictum*, ook wel *propositie* geheten, van een beweerzin als *de boom is groen*, te weten de stand van zaken *dat-de-boom-groen-is*, samen met onze boom en andere individuen van die soort en allerlei andere soorten, als behorend tot de reële inventaris van ons universum worden erkend, en dit onafhankelijk van ons talig denken? Ondoordachte gastvrijheid onzerzijds wordt direct afgestraft met voorbeelden als *A zegt dat B terecht beweert dat C gelijk heeft met haar bewering dat de boom groen is*. Hier is meer aan de hand dan men wellicht denkt. Niet al te ver in het verlengde van deze vraag liggen namelijk niet alleen vragen als *is de stelling van Pythagoras door hem ontdekt op de manier van een archeologische*

vondst?, maar ook die in onze dagen blijkbaar niet langer te onderdrukken vraag naar het fundament van normen en waarden.

Toen Nuchelmans zich ging realiseren dat de door hem verdedigde oplossing van de universalienkwestie een sterke gelijkenis vertoonde met wat intussen – vooral ook dankzij in ons land verschenen kritische tekstedities en studies betreffende Middeleeuwse logici – bekend was geworden over opvattingen daaromtrent van denkers als Pierre Abélard (1079-1142), was dat voor hem een extra stimulans de moderne problematiek in haar historische context te plaatsen. Zo vatte hij rond 1970 het plan op om van het zojuist genoemde parallelle probleem rond de ontologische referent van het *dictum* allereerst de historische ontwikkeling te onderzoeken.

In 1973 publiceerde hij het eerste deel *Theories of the Proposition*. Uit de ondertitel *Ancient and Medieval conceptions of the bearers of truth and falsity* wordt behalve de historische periode ook duidelijk dat het gaat om het aloude geldigheidsprobleem, hier in de gedaante van het *dictum* als de drager van propositionele waarheid en onwaarheid. Het werk heeft terecht internationale waardering geoogst. Voor het eerst vindt men de ontwikkeling beschreven van de theoretische reflecties van de grote pioniers terzake – Plato (427-347), Aristoteles (384-322), Stoïci als Zeno (c. 340-265) en Chrysippus (280-209), en een groot aantal Middeleeuwers, waaronder Abélard (1079-1142), Ockham (c. 1285-1347), Burley (1275-1344/45), Gregorius van Rimini (c. 1345) en Buridanus (c. 1292-c. 1360). Vooral Nuchelmans' behandeling van het Stoïsche *lekton* en Rimini's *complexe significabile* hebben de aandacht getrokken.

In 1980 volgde deel II, met de titel *Late-Scholastic and Humanist Theories of the Proposition*. Nuchelmans' behandeling van de periode 1450-1650, op basis van meest oude drukken, is wel gekarakteriseerd als een doorwrochte en gedetailleerde analytische verslaggeving van bijdragen aan de discussie over *propositie*. Behalve zeer instructief, is het werk ook van belang omdat het, zoals de schrijver zelf niet nalaat te releveren, nog eens duidelijk het Humanistische vooroordeel over een vermeend Middeleeuws obscurantisme onderuit haalt. In 1983 verschijnt het derde deel *Judgment and Proposition. From Descartes to Kant*, evenals deel II in de *Verhandelingen* van de Akademie uitgegeven (nieuwe Reeks, delen 103 en 118). Het beslaat de periode van 1650 tot het begin van de 19e eeuw en wordt door Nuchelmans zelf gekarakteriseerd als een verslag van de ontwikkeling van dat domein van logisch-semantisch onderzoek waarvoor Aristoteles in de eerste hoofdstukken van zijn *De interpretatione* de grondslag legde en dat men ter ere van die grote pionier zou kunnen aanduiden als *apophantics*. Hij had de hem dierbaar geworden opvatting over filosofisch onderzoek in historisch perspectief niet pregnanter dan zo kunnen vertolken.

Al in het voorwoord tot Deel II geeft Nuchelmans te kennen dat het onderzoeksveld na 1800, *qua* primaire bronnen en secundaire literatuur, zo breed, veelzijdig en ingewikkeld wordt dat het voor één onderzoeker onmogelijk wordt een

adequaat overzicht te verkrijgen. Hij wil zich daarom na 1983 ertoe beperken op onderdelen zijn bijdragen te leveren. Hij koestert nog één wat vermetel ideaal: de door hem zeer bewonderde maar door de geschiedschrijvers bijna volkomen verwaarloosde *Logica* van de zeventiende Leidse logicus Arnold Geulincx (1624-1669) in een moderne notatie te herschrijven en als leerboek uit te geven, en dan pas achteraf te vermelden dat het eigenlijk een werk uit 1662 is. Het is er niet van gekomen. Er rest ons slechts Nuchelmans' korte, zoals steeds glasheldere studie *Geulinx' containment theory of logic* (uitgegeven in de *Mededelingen* van onze Afdeling, Nieuwe Reeks, Deel 51, no 8).

Inderdaad, glashelder als steeds. Helderheid was constant zijn doel en beoordelingscriterium. De deugden van akribie, consistentie en soberheid stonden in dienst van de helderheid, waarzonder inzicht, verstaanbaarheid, argumentatie en discussie niet mogelijk zijn. Menigeen denkt wellicht dat hij zijn pijlen alleen op fenomenologen en mensen als Heidegger en consorten richtte. Inderdaad hebben, zegt hij zelf, diepzinnige vragen als *waarom is er iets en niet niets?* en Heideggeriaanse wijsheden als *das Nicht nichtet* hem nooit kunnen boeien. Maar ook voor schijnvertoningen in eigen kring was hij allergisch. In zijn Leidse oratie (p. 13-24) waarschuwt hij tegen de door het logisch-empirisme gekoesterde *mythe* van het vermeende *onmiddellijk in de empirie gegevene* en tegen die van het reductionisme, ook al worden ze door de aanhangers ervan met alle vertoon van formele bewijzen voor waarheid uitgegeven. Ook spotte hij vaak met epigonen van Wittgenstein die, in navolging van de grote meester, tijdens het college gepijnigd en worstelend, met bijpassende grimassen en diepzinnige pauzes, al hortend en stotend hun wijsheden baarden: worstelen moest je thuis, en daarna met een helder exposé voor de dag komen. Dummett en anderen vond hij stilistisch zwak en daardoor vaak wauwelen. Zijn leermeester Ayer, zegt hij, doceerde allermiserabelst, of eigenlijk helemaal niet. Bij Popper was dat nauwelijks beter. Anderzijds: charismatische bevlogenheid wantrouwe hij. Iedere spreker werd op helderheid getoetst; charisma was in zijn ogen, zo niet een camouflage van onhelderheid, dan toch steeds een hinder. Graag verwees hij naar de titel van een voordracht van Jacob Friedrich Fries (1773-1843) *Das Lob der wissenschaftlichen Trockenheit*. Nuchelmans' colleges worden nog altijd om hun helderheid geroemd. Hij had geen charisma nodig om te imponeren, te boeien en zelfs mee te slepen. Zonder overdaad, zoals heel zijn levensinstelling was, en afgemeten, zonder onhartelijk te zijn. Zijn akribie was een levenshouding, ook in de zin van het oud-griekse ideaal *mêden agan* ('alles met mate'). Moeiteloos liet hij de slotzin van het drukbezochte hoorcollege op de vrijdagmiddag samenklinken met de vier slagen van de klok op het Rapenburg.

De studenten kwamen bij hem op plaats één. *Zonder studenten zijn wij niets*, zei hij mij eens, *zonder collega's kom je een heel eind*. Zijn contacten met studenten, met inbegrip van zijn promovendi, bleven strikt zakelijk. Wie zich, student dan wel collega, met een gerichte vraag tot hem wendde, kon steevast op een helder ant-

woord rekenen, vaak binnen een paar dagen gevolgd door nadere schriftelijke aanwijzingen. Met ongearticuleerde kreten wist hij zich geen raad. Een oudere student beklagde zich eens bij de decaan dat de hoogleraar Nuchelmans hem maar liet aanmodderen. Bij navraag bleek dat de student diens kamer was binnengevallen met de uitroep 'Professor, ik zie het helemaal niet meer zitten!', waarop Nuchelmans had geantwoord 'Tja, dan weet ik het ook niet'. Als promotor hielp hij je, zonder je bij de hand te nemen. Onder zijn leiding kwamen zeven dissertaties tot stand.

Bij zijn afscheid van de universiteit in 1987 voelde hij er niets voor zich tot de hele academische gemeenschap te wenden. Laat mij in september de facultaire opening maar verzorgen, stelde hij voor. Zijn toespraak werd een loflied op de akribie [*De lof der akribie*]: nauwgezet dient men een probleem te formuleren, nauwgezet de onderscheidene zienswijzen tegen het licht te houden, en nauwgezet te argumenteren. Wilde speculaties, en meer nog – zoals we al zagen – een methode met een ingebouwd afweermecanisme tegen kritiek waren hem een gruwel.

Men heeft wel gemeend dat Nuchelmans in beginsel afwijzend stond tegenover zaken als religie, metafysica en ethiek. Zo was zijn houding niet. Een metafysische visie, zegt hij, kan heel aantrekkelijk zijn en hoeft ook niet *per se* te worden bewezen. In een goede stijl gebracht worden ze door hem met graagte gelezen, erkent hij. Ethische vragen acht hij voor het leven buitengewoon belangrijk, maar terzake van normatieve discussies nam hij zelf liefst de toeschouwershouding aan en beperkte hij zich tot het wegen van de wederzijdse argumenten. Ethiek doceerde hij dan ook als meta-ethiek. Over religie zegt hij dat hij zich zeer goed kan voorstellen dat men tegelijkertijd zeer religieus is en filosofie beoefent, en ook dat men die twee niet volledig kan scheiden. Voor religie ging het volgens hem terecht minder om redelijke overtuiging dan om een gelovige instemming. Van jongsaftaan was dit echter *zijn* keuze niet.

Maar quasi-rationeel gepraat diende men wel na te laten. De hebbelijkheid van sommige theologen om in super-superlatieven te spreken (*God is absolueter dan het absolute zijn, van een hogere eenheid dan de absolute eenheid* enz.) noemde hij meesmuilend *freewheelen op de trappen van vergelijking* [*Empirisme*, bijz. 32, n. 5]. Anderzijds was volgens hem een sluitend betoog wel een noodzakelijke maar niet afdoende grond zich aan een overtuiging gewonnen te geven. Zo'n twintig jaar geleden spraken wij eens over de wetenschapstheorie van Theodor Kuhn. Deze heeft het begrip *paradigma* ingevoerd als aanduiding van een samenstel van grond-overtuigingen dat, door velen gedeeld, als drager van wetenschappelijke theorieën kan fungeren. Volgens Kuhn kenmerkt een opzienbarende vooruitgang in een wetenschap zich door een totale omslag van een tot dan toe heersend paradigma. Nuchelmans liet mij zijn afkeer blijken van zoiets oncontroleerbaars als een *omslag*, waarmee je mogelijk alles, en dus niets, kunt verklaren. Ik legde hem later mijn ontwerp voor een rationele analyse van het fenomeen *omslag* voor, met een adstruc-tie vanuit de wetenschapsgeschiedenis. Na een paar weken schreef hij mij dat hij die

zeer acceptabel vond; hij leverde mij zelfs nog extra ammunitie voor mijn betoog door mij te wijzen op de lotgevallen van De Saussure's (1857-1913) innovatieve linguïstiek en de literatuur daarover. Toen ik bij onze volgende ontmoeting zei blij te zijn hem te hebben overtuigd, zei hij 'Oh nee, ik hou er gewoon niet van; dat gepraat over *omslag* blijft gevaarlijk'.

Zich afsluiten voor het nieuwe deed hij allerminst. Daarvoor was hij te belezen. Zijn enorme belezenheid beperkte zich overigens niet tot de vakliteratuur. Hij las graag. Niet dat romans hem bijzonder konden boeien. Hij placht te zeggen dat de werkelijkheid van zichzelf meer dan boeiend was; zo mooi kan de fantasie het vrijwel nooit maken. Hij gaf ook aan een documentaire over een bepaalde periode, waarin een tijdsbeeld wordt gegeven, de voorkeur boven een of andere verhaalfilm. Hij was verzot op biografieën, en las liefst die van het autobiografische genre. De autobiografie van Bertrand Russell (1872-1970) vond hij uitermate boeiend. Toen wij het daar nog onlangs met elkaar over hadden, zei ik hem dat daarin een merkwaardige paradox school, omdat het toch ondenkbaar was dat hij zelf ooit iets dergelijks zou ondernemen. 'Och, niet interessant' was zijn antwoord. Waarop ik zei 'Wat, die autobiografie of die paradox?'. Hij glimlachte: 'Allebei; en hoever ben jij nu met je Buridanuseditie?' Hij was een gesloten man en ondanks zijn in het oogspringende beminnelijkheid altijd afstandelijk. Sinds zijn huwelijk met mevrouw Gertrude Kummerstein, een paar jaar na het overlijden van zijn eerste vrouw, zag iedereen dat hij wat opener werd. Zijn lijfspreuk bleef echter, leek het wel, 'Contacten, je mijdt ze niet, je zoekt ze niet'.

Eind 1993 openbaarden zich de eerste symptomen van een slopende ziekte, die hem uiteindelijk van het gebruik van al zijn spieren beroofde. Toen de definitieve diagnose werd vastgesteld, ervoer hij, met zijn gewone nuchterheid, haar als een veroordeling. Hij was ten diepste van mening dat hij niemand, vooral niet zichzelf, iets moest wijsmaken. Een mogelijke positieve beleving van wat hem toch altijd nog restte, zag hij als een verbloemen van de realiteit. Geruime tijd kon hij, dankzij de voortdurende verzorging door zijn vrouw Gertrude, die daarin al snel moest worden bijgestaan door professionele helpers, thuis blijven. Het laatste halfjaar was dat volstrekt onmogelijk geworden, en onverantwoord voor alle betrokkenen. In een Haags verpleeghuis is hij gestorven, uitgeput, maar geheel zichzelf. Tegenover de buitenwacht, waartoe hij klaarblijkelijk ook zijn goede vrienden rekende, verstond hij de kunst over zijn situatie te somberen zonder te klagen. Wanneer je hem vroeg hoe het nu ging, kreeg je op zijn negatieve antwoord altijd een korte toelichting, met de soberheid van een medisch bulletin. Midden in een van onze laatste gesprekken vroeg hij mij 'zeg, wist jij dat ook als je hoog in de kussens ligt, je toch tijdens een discussie het hoofd nog iets naar voren buigt?'. 'Nee', zei ik. Hij antwoordde 'ik ook niet, zolang ik het nog kon', maar alles zonder een spoor van ironie of cynisme, om aansluitend onze discussie over de anatomie van de aristotelische propositie, jarenlang een controversieel item tussen ons, voort te zetten.

Er is door mij al opgemerkt dat in leven en werken van Gabriel Nuchelmans een aangeboren akribie en consistentie een dominante rol speelden. Met opzet sprak ik niet van een *hang naar* akribie en consistentie. Zo kan men, dunkt mij, ook niet zeggen dat hij zijn hele leven *getracht* heeft het ideaal van akribie en consistentie te verwezenlijken. Hij had, dunkt mij, geen keus. Zo was zijn natuur. Hij was er de belichaming van. Wat zou hij het zijn biografen, en vooral zichzelf, kwalijk hebben genomen, als ons dat zou zijn ontgaan. Hij kan gerust zijn. In vrede.